

Юридичні науки

УДК 347.455

Чуєв Олександр Борисович

*студент міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Чуев Александр Борисович

*студент международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Chuyev Alexander

*Student of International Law Faculty
Yaroslav Mudryi National Law University*

Науковий керівник:

Попов Віктор Андрійович

*кандидат юридичних наук
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОГОВОРУ
БЕЗОПЛАТНОГО КОРИСТУВАННЯ (ПОЗИЧКИ)
ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ДОГОВОРА
БЕЗВОЗМЕЗДНОГО ПОЛЬЗОВАНИЯ (ССУДЫ)
FEATURES OF THE LEGAL NATURE OF THE LOAN AGREEMENT**

Анотація. У цій статті визначаються основні характеристики та особливості договору позички, а також описується відмежування його від схожих за своєю правовою природою договорів оренди.

Ключові слова: *договір позички, правова природа, безоплатність.*

Аннотация. В этой статье определяются основные характеристики и особенности договора займа, а также описывается

отграничения его от похожих по своей правовой природе договоров аренды.

Ключевые слова: *договор займа, правовая природа, бесплатность.*

Summary. *This article defines the main characteristics and features of the loan agreement, as well as describes the delineation of it from similar in its legal nature of the lease agreements.*

Key words: *loan agreement, legal nature, free of charge.*

В повсякденному житті ми часто вступаємо у відносини безоплатного користування чужим майном, а саме укладаємо договір позички. Даний договір відноситься до договорів, що передбачають передачу майна у користування, але головною рисою, що відрізняє позичку, наприклад, від оренди, є її безоплатний характер. Позиції вчених щодо окреслених критеріїв поділу цивільно-правових договорів різні й не мають єдиного підходу до вирішення цієї проблеми, хоча концептуальні підходи до її вирішення схожі.

Метою даної статті є визначити основні характеристики та особливості договору позички, а також відмежувати її від схожих за своєю правовою природою договорів оренди.

Договір безоплатного користування річчю (договір позички) відомий нам ще з часів римського права. Його відносили до реальних договорів, разом з зберіганням та позикою.

Приблизно в I столітті н. е. відносини щодо безоплатного користування чужою річчю (*utendum dare*) у римському праві оформлювалися за допомогою двох юридичних конструкцій – позички (*commodatum*) і прекарія (*precarium*). За договором позики будь-яка незамінна річ передавалася позичкодавцем для безоплатного і тимчасового користування наймачу (користувачеві), який, зі свого боку, зобов'язувався

користуватися річчю відповідно до договору, а потім повернути непошкодженою позичкодавцю [1, с. 290]. Конструкція прекарія (precarium) має довірчий характер полягає у наданні речі не тільки у користування, а й у володіння, причому власник мав право повернення за першою ж вимогою. За конструкцією позички (commodatum) одна сторона (комодант) передавала другій стороні (комодатарію) індивідуально-визначену річ на визначений строк у безоплатне користування, а позичальник (комодатарій) зобов’язувався повернути комоданту ту саму річ у справному стані [2 с.293]. Національне законодавство успадкувало саме конструкцію позички, що знайшло своє відображення у ч.1 ст. 827 Цивільного Кодексу України (далі – «ЦК України»).

Договір позички є самостійним видом договорів, це підтверджується місцем його у ЦК України в окремій 60 главі, правовим режимом речі, що передається в користування, обсягом прав і обов’язків сторін правовідносин, та відмінним від позички оплатним характером найму.

Сама назва договору позички є новою для ЦК, але в радянському законодавстві існував ідентичний за змістом договір, а саме договір безоплатного користування майном.

За договором безоплатного користування майном одна сторона зобов’язується передати або передає майно у безоплатне тимчасове користування другій стороні, а остання зобов’язується повернути те ж майно [3, ст. 324].

Положення ЦК України в редакції 2003 року, встановлюють що, за договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов’язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку [4, ст. 827].

Зі змісту статті можна зробити висновок, що договір позички може бути як реальним так і консенсуальним. За змістом ст. 827 сторона договору, що передає майно (позичкодавець) може передати майно

відразу, тобто момент укладення договору пов'язують з моментом передачі речі: «одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає річ», тому договір буде реальним, а може домовитись про передання речі в майбутньому, після досягнення згоди стосовно істотних умов договору: «одна сторона (позичкодавець) зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ», тому в даному випадку позичка буде консенсуальною.

Наступною істотною умовою договору позички є безоплатність. Як зазначає О. В. Ночовкіна, визначення поняття «безоплатність» має не лише теоретичне, а й велике практичне значення для діяльності юридичних та фізичних осіб, сприяє недопущенню помилок при розгляді справ у судах. Сміслові наповнення цього терміна також допоможе з'ясувати зміст не тільки договору позички, а й дарування, доручення та інших безоплатних правочинів, що слугуватиме глибшому розумінню цивільного права в цілому [5].

В закріпленій у 827 статті ЦК України дефініції, прямо вказано на безоплатний характер, але в ч.2 статті зазначається, що користування річчю є безоплатним. Безоплатність договору позички полягає у тому, що передаючи річ у користування, позичкодавець не отримує жодного зустрічного задоволення, жодних вигід.

Науковці Н. А. Д'ячкова, Ф. А. Тучин стверджують, що сторони цього договору до його укладення пов'язані особистими стосунками, в розвиток яких відбувається надання майна у безоплатне користування (наприклад, передача автомобіля родичеві у безоплатне користування тощо), або ж позичкодавець має на меті певні соціально значущі цілі – гуманітарні, просвітницькі чи благочинні, наприклад надання книжок публічними бібліотеками [1]. З цим варто погодитись, оскільки договір позички розповсюджений у соціальній сфері. В статті 17 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» вказано, що Релігійні організації мають

право використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами. Культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим - Уряду Автономної Республіки Крим [6, ст.7]. В майнових відносинах між роботодавцями та професійними спілками, згідно ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» Будинки, приміщення, споруди, в тому числі орендовані, призначені для ведення культурно-освітньої, оздоровчої, фізкультурної та спортивної роботи серед працівників підприємства, установи або організації та членів їх сімей, а також оздоровчі табори можуть передаватися на договірних засадах у користування профспілковим організаціям цього підприємства, установи або організації.

Але безоплатний характер позички не розповсюджується на витрати пов'язані з утриманням речі, законодавець закріплює: «Користувач несе звичайні витрати щодо підтримання належного стану речі, переданої йому в користування» [4, ч.1 ст. 833]. Сторони можуть встановити інше, позичкодавець може й звільнити користувача від цього, обумовивши у договорі, що ці обов'язки нестиме він сам.

Договір позички є двостороннім, у нормах ЦК України закріплені права та обов'язки позичкодавця та користувача. Наприклад Користувач зобов'язаний: користуватися річчю за її призначенням або відповідно до мети, визначеної у договорі; користуватися річчю особисто, якщо інше не встановлено договором; повернути річ після закінчення строку договору в такому самому стані, в якому вона була на момент її передання [4, ч.2 ст. 833].

Що стосується строку дії договору позички, то ЦК України встановлює вільний вибір сторін щодо тривалості його дії, за цією ознакою цю умову не можна віднести до істотних. Форма договору позички є істотною умовою, правила закріплюються як загальними нормами про форму правочинів, так і спеціальними в ст.828.

Так, договір між фізичними особами може укладатись в усній формі, якщо ж однією з сторін виступає юридична особа, то договір укладається в письмовій формі. Що стосується договорів позички будівлі або транспортного засобу, то у сторін з'являється необхідність у нотаріальному посвідченні договору.

Предметом договору позички виступає річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ), оскільки до нього застосовуються вимоги глави 58 ЦК України, але зазначені у ч.2 ст.760 майнові права не виступають предметом позички. Тому можна зробити висновок, що річ яка переходить у користування може бути як рухомою так і не рухомою, але не споживчою та індивідуально визначеною.

В цивільному законодавстві є декілька видів договорів схожих за своїми ознаками на позичку, зокрема оренда (найм), прокат, позика або дарування.

За договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості [4, ст.1046]. Відмінності позички полягають у предметі договору, як зазначалося раніше, річ передана у користування є неспоживчою та індивідуально визначеною. Окремим предметом договору позики виступають грошові кошти. У позичку ж передається річ визначена родовими ознаками, споживча. Також

позика може бути оплатним договором, згідно ст.1048, позикодавець має право на отримання процентів від позичальника. В договорі позички річ пристосована для багаторазового використання, вона повертається в такому ж вигляді. В договорі позики річ може бути повністю використана, але повертається у такій же кількості.

Наступним схожим за змістом договором є прокат. За договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк[4 ст.787]. Зі змісту статті стає зрозуміла відмінність у сторонах, якщо у договорі позички стороною(позикодавцем) може бути фізична або юридична особа, то в прокаті наймодавець є суб'єктом підприємницької діяльності. Звідси також можна з'ясувати оплатний та публічний характер договору прокату.

За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк [4, ст. 759]. Обидва договори є найбільш близькими за змістом. Відмінність від позички полягає в оплатному характері, хоча предмет договору позички та оренди(найму) встановлюється єдиними правилами, закріпленими в статті 760, окрім частини 2 (майнові права).

За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність [4, ст. 717]. Цей договір не передбачає повернення речі бо пов'язаний з переходом майнових прав від дарувальника до обдарованого.

Отже, договір позички є розповсюдженим в цивільних відносинах та має ряд особливостей, що підкреслюють необхідність створення окремої глави ЦК, не зважаючи на використання загальних норм оренди (найму). Позичка є безоплатним, при чому в системі таких договорів, яка у сучасних умовах поповнюється такими новими видами договорів, як

договори гуманітарної допомоги, соціального обслуговування, меценатства, позичка зберігається як самостійний вид договору, який опосередковує не тільки відносини, що складаються у повсякденному побуті між фізичними особами, а й відносини між юридичними особами. Ознака оплатності свідчить про укладення договору оренди. Позичка є консенсуальним або реальним договором, залежно від моменту передачі речі, що стосується передачі майна, але майнові права та обов'язки не можуть бути предметом договору позички. Відсутність чітко визначеного строку дії не робить його безстроковим. Строк користування річчю в такому випадку може визначатися за згодою сторін.

Література

1. Договір позики / Н. А. Д'ячкова, Ф. А. Тучин // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 289-296.
2. Дернбург Г. Пандекти. Зобов'язальне право / Г. Дернбург ; під ред. П. Соколовського. [6-те вид.]. М. : Унив. тип., 1900. 490 с.
3. ЦК УРСР від 1963 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06?find=1&text=%E1%E5%E7%EE%EF%EB%E0%F2%ED%EE%E3%EE#w13>
4. ЦК від 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Безоплатний характер договору позики / О. В. Ночовкіна // Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (7) / 2015.
6. ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
7. ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» . URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>